

IJTIMOY MUHIT O'ZGARISHLARI VA BOLALARDA IJTIMOIYLASHUV JARAYONINING PSIXOLOGIK TAHLILI

Osiyo Xalqaro Universiteti
1-bosqich magistranti
Sadullayeva Shodiyaxon Saparboy qizi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy muhit o'zgarishlarining bolalarda ijtimoiylashuv jarayoniga ko'rsatayotgan psixologik ta'siri kompleks tahlil qilinadi. Ijtimoiylashuv jarayonining psixologik mexanizmlari, ijtimoiy muhitning asosiy institutlari — oila, ta'lim muassasalari, tengdoshlar guruhi va raqamli makonning bola shaxsi rivojlanishidagi roli ilmiy-nazariy asosda yoritiladi. Tadqiqotda ijtimoiy o'zgarishlarning bolalar emotsional holati, xulq-atvori, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy identifikatsiyasiga ta'siri zamonaviy psixologik yondashuvlar asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muhit, ijtimoiylashuv, bolalar psixologiyasi, shaxs rivojlanishi, ijtimoiy moslashuv, emotsional rivojlanish.

Аннотация. В статье проводится комплексный анализ психологического влияния изменений социальной среды, происходящих в современном обществе, на процесс социализации детей. На научно-теоретической основе освещаются психологические механизмы процесса социализации, роль основных институтов социальной среды - семьи, образовательных учреждений, группы сверстников и цифрового пространства в развитии личности ребенка. В исследовании на основе современных психологических подходов раскрывается влияние социальных изменений на эмоциональное состояние, поведение, социальную адаптацию и личностную идентичность детей.

Ключевые слова: Социальная среда, социализация, детская психология, развитие личности, социальная адаптация, эмоциональное развитие..

Abstract: The article comprehensively analyzes the psychological impact of changes in the social environment occurring in modern society on the socialization process in children. The psychological mechanisms of the socialization process, the role

of the main institutions of the social environment - family, educational institutions, peer groups, and the digital space in the development of the child's personality are highlighted on a scientific and theoretical basis. The study reveals the influence of social changes on the emotional state, behavior, social adaptation, and personal identification of children based on modern psychological approaches..

Keywords: social environment, socialization, child psychology, personality development, social adaptation, emotional development.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda globallashuv, urbanizatsiya, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'zgarishlar inson hayotining barcha jabhalariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu jarayonlar ayniqsa psixik rivojlanishning eng muhim bosqichi bo'lgan bolalik davrida yaqqol namoyon bo'ladi. Chunki bolalik davrida shaxsning asosiy psixologik tuzilmalari — emotsional barqarorlik, ijtimoiy xulq-atvor, o'z-o'zini baholash va identifikatsiya shakllanadi. Masalan, urbanizatsiya jarayonlari natijasida bolalar an'anaviy jamoaviy muhitdan ko'ra individualistik muhitda ulg'aymoqda. Bu holat ularning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirsa-da, ayrim hollarda ijtimoiy yakkalanish va emotsional sovuqlikka olib kelishi mumkin.

Bolalar psixologiyasida shaxs rivojlanishi tashqi ijtimoiy muhit bilan bevosita bog'liq bo'lib, ijtimoiylashuv jarayoni bolaning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy rollarni egallashi va ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi orqali amalga oshadi. Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolalik davrida shaxs “ishonch–ishonchsizlik”, “tashabbus–ayb hissi” kabi ijtimoiy-psixologik inqiroz bosqichlarini boshdan kechiradi. Ushbu bosqichlarning muvaffaqiyatli o'tilishi bevosita ijtimoiy muhit sifatiga bog'liq.

Shu sababli ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlarni ilmiy asosda tahlil qilish bolalar ijtimoiylashuvini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Mazkur maqolada biz sizlar bilan — ijtimoiy muhit o'zgarishlarining bolalarda ijtimoiylashuv jarayoniga ta'sirini psixologik nazariyalar va amaliy misollar asosida chuqur tahlil qilamiz.

1. Ijtimoiylashuv tushunchasining psixologik mohiyati. Psixologiyada ijtimoiylashuv tushunchasi shaxsning jamiyat tomonidan yaratilgan ijtimoiy tajriba, me'yorlar va qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Ushbu jarayon

bolaning butun hayoti davomida kechadi, biroq uning eng intensiv bosqichi bolalik davriga to'g'ri keladi. Aynan shu davrda bola jamiyatdagi "qanday yashash", "qanday muloqot qilish" va "qanday xulq-atvor namoyon etish" qoidalarini o'zlashtiradi.

L.S. Vygotskiy ijtimoiylashuvni psixik rivojlanishning asosiy manbai sifatida ko'rib, bolaning oliy psixik funksiyalari (tafakkur, nutq, ongli xulq) dastlab ijtimoiy faoliyat shaklida, keyinchalik esa individual psixik jarayon sifatida namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. Ushbu jarayon **interiorizatsiya** mexanizmi orqali amalga oshadi. Masalan, bola dastlab kattalar yordamida muammoni hal qiladi, vaqt o'tishi bilan esa ushbu faoliyatni mustaqil bajara boshlaydi. Bu ijtimoiy tajribaning ichki psixik tuzilmalarga aylanishini ko'rsatadi.

Ijtimoiylashuv jarayonida quyidagi psixologik mexanizmlar muhim rol o'ynaydi:

- **Identifikatsiya** – bolaning ijtimoiy rollarni kattalar va tengdoshlar orqali o'zlashtirishi (masalan, ota-onaga yoki o'qituvchiga o'xshashga intilish)
- **Imitatsiya** – xulq-atvor namunalarini ongli yoki ongsiz ravishda ko'chirish
- **Interiorizatsiya** – ijtimoiy me'yorlarni ichki qadriyat sifatida qabul qilish
- **Ijtimoiy taqqoslash** – o'zini boshqalar bilan solishtirish orqali o'z-o'zini baholashning shakllanishi

Mazkur mexanizmlar bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida asosiy o'rin tutadi hamda uning kelajakdagi ijtimoiy xulq-atvorini belgilab beradi.

2. Ijtimoiy muhit va uning bolalar ijtimoiylashuvidagi o'rni

Ijtimoiy muhit — bu bolaning kundalik hayotida ishtirok etuvchi ijtimoiy munosabatlar, institutlar va madaniy qadriyatlar majmuasidir. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasiga ko'ra, bola rivojlanishi quyidagi tizimlar o'zaro ta'siri orqali shakllanadi:

- **Mikrotizim** (oil, maktab, tengdoshlar)
- **Mezotizim** (oil va maktab o'rtasidagi hamkorlik)
- **Ekzotizim** (ota-onaning ish sharoiti, ijtimoiy siyosat)
- **Makrotizim** (madaniyat, jamiyat qadriyatlari, ijtimoiy ideologiya)

Zamonaviy jamiyatda aynan makrotizimdagi o'zgarishlar — raqamlashtirish, ijtimoiy tengsizlik, axborot oqimining ko'payishi — bolalarning kundalik ijtimoiy tajribasiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, ommaviy axborot vositalari orqali

uzatilayotgan ijtimoiy stereotiplar bolalarning dunyoqarashi va o'zini anglashiga bevosita ta'sir etadi.

3. Oila muhitidagi ijtimoiy o'zgarishlar va ijtimoiylashuv

Oila bolaning birlamchi ijtimoiylashuv muhitidir. Zamonaviy ijtimoiy sharoitda oilaviy munosabatlarning transformatsiyasi — ajralishlar, to'liq bo'lmagan oilalar, migratsiya, ota-onaning bandligi — bolalarda emotsional beqarorlik va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklarini keltirib chiqarmoqda.

Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan **bog'lanish (attachment) nazariyasiga** ko'ra, bola va ota-ona o'rtasidagi barqaror emotsional aloqa bolaning xavfsizlik hissi va ijtimoiy ishonchining asosi hisoblanadi. Ushbu aloqaning yetishmasligi bolalarda ijtimoiy tashvish, begonalashuv va ishonchsizlikka olib kelishi mumkin.

4. Ta'lim muassasalari va tengdoshlar muhiti ta'siri

Ta'lim muassasalari bolalarning ikkilamchi ijtimoiylashuv bosqichida muhim ahamiyatga ega. Maktab muhiti bolalarda ijtimoiy rollar, mas'uliyat, ijtimoiy intizom va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi.

Tengdoshlar guruhi esa bolaning ijtimoiy identifikatsiyasi, o'z-o'zini baholashi va ijtimoiy mavqeini belgilashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tengdoshlar tomonidan rad etilgan bolalarda ijtimoiy chekinish, depressiv holatlar va agressiv xulq-atvor kuzatilishi mumkin.

5. Raqamli ijtimoiy muhit va ijtimoiylashuvning yangi shakllari

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bolalar ijtimoiylashuvining yangi shakllarini vujudga keltirdi. Virtual muloqot ijtimoiy tajribani kengaytirishi mumkin, biroq real muloqotning yetishmasligi empatiya va hissiy idrokning sustlashishiga olib keladi.

Raqamli muhit bolalarda ijtimoiy taqqoslashni kuchaytiradi. Ijtimoiy tarmoqlardagi ideal obrazlar bolaning o'z-o'zini baholashiga salbiy ta'sir ko'rsatib, psixologik zo'riqish va emotsional qaramlik xavfini oshiradi.

Xulosa va amaliy tavsiyalar

Mazkur maqolada zamonaviy ijtimoiy muhitda yuz berayotgan globallashuv, urbanizatsiya, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o'zgarishlarning bolalarda ijtimoiylashuv jarayoniga ta'siri psixologik nazariyalar asosida tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki,

ijtimoiy muhitdagi transformatsiyalar bolalar psixik rivojlanishiga ko'p qirrali va murakkab ta'sir ko'rsatib, ularning shaxs sifatida shakllanishida muhim determinant omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga muvofiq, bolaning oliy psixik funksiyalari ijtimoiy muhitda shakllanadi va interiorizatsiya jarayoni orqali shaxsiy psixik tuzilmalarga aylanadi. Mazkur yondashuv doirasida ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlar — oila tizimidagi transformatsiyalar, ta'lim jarayonining yangilanishi va raqamli makonning kengayishi — bolalarning ijtimoiylashuv mexanizmlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasi asosida olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, makrotizim darajasidagi ijtimoiy o'zgarishlar (jamiyat qadriyatlari, axborot makoni, ijtimoiy siyosat) mikrotizimda (oilal, maktab, tengdoshlar muhiti) kechayotgan jarayonlarni belgilab beradi. Ushbu holat bolalarda ijtimoiy moslashuv, emotsional barqarorlik va ijtimoiy identifikatsiya jarayonlarining murakkablashuviga olib kelmoqda.

Shuningdek, Bowlby tomonidan ishlab chiqilgan bog'lanish nazariyasi nuqtai nazaridan, oilaviy munosabatlardagi o'zgarishlar bolalarda xavfsizlik hissi va ijtimoiy ishonchning shakllanishiga ta'sir etib, ijtimoiylashuv jarayonining muvaffaqiyatli yoki qiyin kechishini belgilaydi. Raqamli ijtimoiy muhitning ustunlik qilishi esa bolalarda real ijtimoiy munosabatlarning qisqarishi, empatiya darajasining pasayishi va emotsional qaramlik kabi psixologik muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlar bolalar ijtimoiylashuviga ham ijobiy imkoniyatlar, ham psixologik xavf omillari sifatida ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli ushbu jarayonni nazorat qilish va qo'llab-quvvatlash zamonaviy psixologiya va pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Olib borilgan nazariy tahlil va psixologik yondashuvlarga tayangan holda quyidagi amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish mumkin:

1. Oila muhitini mustahkamlashga qaratilgan tavsiyalar

Bowlbyning bog'lanish nazariyasiga asoslanib, ota-onalarga bolalar bilan barqaror emotsional aloqa o'rnatish tavsiya etiladi. Bu bolalarda xavfsizlik hissi va ijtimoiy ishonchni shakllantirishga xizmat qiladi. Ota-onalarning farzandlar bilan sifatli

muloqot qilishi, ularning emotsional ehtiyojlarini anglab, qo‘llab-quvvatlashi ijtimoiylashuv jarayonini ijobiy yo‘naltiradi.

2. Ta’lim muassasalarida ijtimoiy-psixologik muhitni yaxshilash

Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga muvofiq, ta’lim jarayonida bolalarning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda hamkorlikka asoslangan o‘quv faoliyatini tashkil etish zarur. Maktablarda ijtimoiy-psixologik treninglar, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar o‘tkazish bolalarning ijtimoiy moslashuvini kuchaytiradi.

3. Tengdoshlar muhitida ijtimoiy integratsiyani qo‘llab-quvvatlash

Bolalarda ijtimoiy chekinish va rad etilish holatlarining oldini olish maqsadida guruhiiy faoliyat, jamoaviy loyihalar va sport mashg‘ulotlarini keng joriy etish tavsiya etiladi. Bu jarayon Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasida ko‘rsatilgan “ijtimoiy kompetentlik”ni shakllantirishga xizmat qiladi.

4. Raqamli muhitdan ongli foydalanishni shakllantirish

Raqamli ijtimoiylashuv sharoitida bolalarda axborot madaniyatini rivojlantirish muhimdir. Ota-onalar va pedagoglar bolalarni internetdan ongli va me‘yorida foydalanishga o‘rgatishi, virtual va real muloqot o‘rtasidagi muvozanatni saqlashi zarur. Bu ijtimoiy taqqoslash natijasida yuzaga keladigan psixologik zo‘riqishning oldini oladi.

5. Psixologik xizmatlar faoliyatini kuchaytirish

Ta’lim muassasalarida psixologik maslahat va profilaktik ishlarni kuchaytirish, bolalarning ijtimoiylashuv darajasini muntazam monitoring qilish tavsiya etiladi. Bu bolalarda ijtimoiy moslashuv muammolarini erta aniqlash va bartaraf etishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. V.M. KARIMOVA, O.E. HAYITOV, N.SH. UMAROVA “Sotsial psixologiya” darslik, Chirchiqt-2020
2. Vygotsky, L. S. (1987). *Thinking and Speech*.
3. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*.
4. Bowlby, J. (1988). *A Secure Base*.
5. Greenfield, P. M. (2009). *Theory of Social Change and Human Development*.

